

Ольга ЛАВРУТ

доктор історичних наук, доцент, професор кафедри суспільно-гуманітарної та медійної освіти, Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, вул. Василя Стуса, 47/304, м. Краматорськ, Україна, індекс 84301 (lavrut.olga@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6915-7474>

ResearcherID: 58118317200

Бібліографічний опис статті: Лаврут, О. (2024). Шкільні дитячі організації у контексті «перебудовчих» процесів наприкінці 1980-х – початку 1990-х років. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 15 (57). 120–126. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.15/57.12>

ШКІЛЬНІ ДИТЯЧІ ОРГАНІЗАЦІЇ УРСР У КОНТЕКСТІ «ПЕРЕБУДОВЧИХ» ПРОЦЕСІВ НАПРИКІНЦІ 1980-Х – ПОЧАТКУ 1990-Х РОКІВ

Анотація. *Мета дослідження* – охарактеризувати діяльність дитячих організацій у 1980-х – початку 1990-х років, коли відбувалися демократичні процеси, які торкнулися і закладів освіти. **Методологія дослідження.** У роботі використаний порівняльний, історико-хронологічний методи, які дали змогу простежити історію виникнення й основні напрями діяльності шкільних осередків. Порівняльний – надав змогу зіставити роботу дитячих осередків, що відрізнялися особливостями питань, які вирішували. Історико-хронологічний – простежити динаміку змін, що відбувалися в учнівському середовищі. **Наукова новизна** полягає в тому, що опрацьовані матеріали дали нагоду проаналізувати передумови і причини не лише виникнення організацій, а й напрями їх діяльності, що мало відкритий і доступний характер для учнівства, яке намагалося визначити свій рух. **Висновки.** Осередки школярів, з одного боку, стали виразниками провладних позицій, коли виконували інерційно виховну роботу, спрямовану на формування світогляду дітей, але з іншого – отримали можливість брати відповідальність за власні ініціативи, що носили прагматичний характер. Це пояснювалося тими процесами і явищами, які відбувалися в суспільстві, що перебувало в пошуку своїх можливостей і у ситуації вибору, який з'явився в умовах гласності й зародження ринкових відносин. Проте економічні негаразди також обумовлювали напрями діяльності і зміст дитячих організацій. Діти вирішували питання, пов'язані з фінансами, розуміючи звідки і куди йшли надходження; об'єднувалися в осередки любителів ігрових програм, що мало осучаснювати їх життя. Але це були лише вкраплення поряд зі звичними напрямками роботи, які протягом десятиліть впливали на свідомість школярів. Проте цікавим був досвід осередків, які виникали, що демонструвало їх бажання бути не лише учасниками свого життя, а й відповідальними споживачами.

Ключові слова: школа, заклади освіти, учнівство, осередок, організація, радянський.

Olga LAVRUT

PhD hab. (History), Associate Professor, Professor of the Department of Social, Humanitarian and Media Education, Donetsk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, str. Vasyl Stus, 47/304, Kramatorsk, Ukraine, index 84301 (lavrut.olga@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6915-7474>

ResearcherID: 58118317200

To cite this article: Lavrut, O. (2024). Shkil'ni dytyachi orhanizatsiyi URSR v konteksti protsesiv "perebudovy" kintsya 1980-kh – pochatku 1990-kh rr. [School children's organizations Ukrainian SSR in the context of "restructuring" processes in the late 1980s – early 1990s]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho univertsytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 15 (57). 120–126. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.15/57.12> [in Ukrainian].

SCHOOL CHILDREN'S ORGANIZATIONS UKRAINIAN SSR IN THE CONTEXT OF "RESTRUCTURING" PROCESSES IN THE LATE 1980S – EARLY 1990S

Abstract. *The purpose of the research is to characterize the activities of children's organizations in the 1980s and early 1990s, when democratic processes were taking place that also affected educational institutions. **Research methodology.** Comparative, historical-chronological methods were used in the work, which made it possible to trace the history of the emergence and main directions of activity of school centers. The comparison – made it possible to compare the work of children's centers, which differed in the specifics of the issues they were solving. Historical-chronological – to trace the dynamics of changes that took place in the student environment. **The scientific novelty** lies in the fact that processed materials made it possible to analyze the prerequisites and reasons not only for the emergence of organizations, but also their directions of activity, which had an open and accessible character for students. It had the ability to determine its movement. **Conclusions.** On the one hand, schoolchildren's centers became expressions of pro-government positions when they carried out inertial educational work aimed at shaping the worldview of children, but on the other hand, they were given the opportunity to take responsibility for their own initiatives that were pragmatic in nature. This was explained by the processes and phenomena that took place in society, which was in search of its opportunities and in the situation of choice, which appeared in the conditions of publicity and the emergence of market relations. However, economic troubles also conditioned the activities and content of children's organizations. They solved issues related to finances, understanding where the income came from and where it went; by uniting children into groups of game program lovers, which was supposed to modernize their lives. But these were only interspersed with the usual areas of work that have influenced the minds of schoolchildren for decades. However, the experience of the centers that arose was interesting, which demonstrated their desire to be not only a participant in their own life, but also a responsible consumer.*

Key words: school, educational institutions, apprenticeship, unit, organization, Soviet.

Постановка проблеми. Відповідальність громадянина формується змалечку. Шкільний вік є одним із вирішальних етапів становлення активної життєвої позиції. Саме участь у діяльності дитячих організацій спонукає до вираження власної думки, ставлення та діяльності. Наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр. в УРСР з'явилася можливість створювати громадські організації, це стосувалось і шкільного життя. Владі важко було відмовитися від звичної піонерської та молодіжної організацій, які формували офіційний світогляд у підростаючого покоління. Саме пошуку різних шляхів діяльності дітей присвячений цей доробок.

Аналіз досліджень. В. Коцур і М. Старченко звернули увагу на різноманітність організацій і рухів у 1920-х – 1930-х рр., акцентувавши уніфікацію суспільного життя, що й переживали дитячі осередки, які фактично влилися в піонерську організацію. Це було обумовлено загальними тенденціями, характерними для зазначеного періоду (Коцур., Старченко, 2020, с. 130–150). І. Карпич розглядає вплив навчально-методичної та періодичної літератури на формування світогляду школярів. Вона приділила увагу часописам «Вожатый» і «Дитячий рух», які також виходили у міжвоєнний період (Карпич, 2014, с. 69–76). О. Водолага звернулася до дитячої періодичної літератури у повоєнний період, яка покликана була продовжити свій ідеолого-виховний вплив на підростаюче покоління, що було перерване Другою світовою війною (Водолага, 2011, с. 157–164).

Окремі сюжети виховного спрямування розглядала Л. Дояр, але вони стосувалися лише 1962 р. (Дояр, 2020, с. 47–51). Темою дослідження К. Левчука стали громадські організації в період «перебудови», проте дитячі організації залишилися поза його увагою (Левчук, 2009). Періодика стала потужним механізмом реалізації антиукраїнської політики в УРСР, про що доводить Ю. Колісник (Колісник, 2011, с. 75–84). Проте питання пошуків трансформацій дитячих організацій наприкінці 1980-х – початку 1990-х років залишилися поза увагою дослідників.

Мета статті полягає в характеристиці діяльності учнівських організацій зазначеного періоду.

Виклад основного матеріалу. На рубежі 1980-х – початку 1990-х рр. кількість дитячих організацій була незначна, що обумовлювалося інерційним їх становищем. Причиною цього стало багатолітнє ставлення до них як до пасивних спостерігачів або виконавців волі влади,

тому їм притаманна заорганізованість, формалізм, слухняність, приховування власних прагнень (документи фронтальної перевірки шкіл Піщанського районного відділу народної освіти (довідки, доповідні записки) за 1991 рік. Державний архів Вінницької області. Ф. Р 6014. Оп. 1. Спр. 501. Арк. 10). Держава замість того, щоб розробляти і впроваджувати реальні програми підтримки молодого покоління, активізації профілактики негативних виявів поведінки, збереження здоров'я, створення належних умов до розвитку потенціалу школярів, залучення їх до ініціатив, вдавалася довгий час до регламентації та обмеження їх діяльності (Головенько, 2006, с. 20–34).

Діяльність організацій упродовж довгого часу жорстко контролювалася. Вони на собі продовжували відчувати пресинг партійних органів, очевидним залишалася невідповідність пропаганди з реальною картиною життя радянського суспільства (Шарун, 1985, с. 1). Тому дитячі осередки виступили за звільнення від диктату, гласність, плюралізм думок, реалізацію власних ініціатив, реалізацію їх прав. Піонерська організація стала на шлях свого оновлення, фактично перетворившись на Федерацію дитячих організацій України, яка у 1990 р. на XI зльоті піонерів України ухвалила рішення про заснування Спільки піонерських організацій України (СПОУ), прийнявши програму і статут. Спілька виступила за деполітизацію діяльності, демонополізацію життя дитячого руху, комунікацію з різними громадськими об'єднаннями й організаціями. Відбулася гуманізація діяльності дитячих організацій, яка була спрямована на підтримку дітей і розвиток їх внутрішнього потенціалу, родин вихованців і формування майбутнього відповідального й активного громадянина. Учні отримали змогу створювати власні осередки, які позбавлялися ідеологічного впливу, називаючи їх «республіками», «країнами», за аббревіатурою, яка символізувала якість, що прагнула сформувати школа. У закладах функціонували осередки навчання, творчості, спорту, інформаційний, взаємодії з представниками громадськості й інші, діяльність яких спрямована на розкриття потенціалу школярів і налагодження співпраці. Вони виробляли статuti закладів освіти, які були своєрідними не лише правилами, а й знаходили відображення бачення шляхів розвитку школи та колективів: учнівського, педагогічного, батьківського, заснованого на їх міжособистісній взаємодії (Лопухівська, с. 4). Тобто колективи ставали більш відкритими й активними. Дитячі організації розглядалися в контексті загального соціального руху.

Школярі також мали змогу продемонструвати власну ініціативу. Звернення школярів до фахівців стало звичною справою на сторінках періодичних видань. Листи коментували начальник відділу трудової та професійної підготовки учнів загальноосвітніх шкіл Володимир Тимофійович Маматов і начальник програмно-методичного відділу Григорій Миколайович Литвиненко. Учні писали про працю школярів на колгоспних ділянках і підприємствах на початку навчального року (Листи в редакцію, 1990, с. 23). Це обумовлювалося долученням дітей до трудової діяльності, використанням їх ресурсів та ідеологічними чинниками. Діти справедливо скаржилися на високе навантаження в школі, де в цей час не проводились уроки, а надолужувалося поспіхом і доводилося вивчати по декілька тем на одному занятті, відповідно домашнє завдання було у 2–3 рази більше, ніж зазвичай. Фахівці, керуючись офіційними документами, роз'яснювали, що це категорично заборонялося: уроки не повинні були замінюватися іншою діяльністю, а подібна робота могла бути лише на уроках трудового навчання. Хоча практика була далека від формальних речей довгий час. Діти турбувалися і тим, що дирекція школи прагнула створити декілька класів за рівнями їх навчальної успішності: відмінники мали навчатися в одному класі, ті, хто вчився добре, і трієчники – в іншому. Звісно, це розцінювалося як дискримінація щодо школярів. Адміністрація могла створити класи за профілями – інтересами, враховуючи думку учнів, батьків та вчителів. Тобто показниками такого явища стали брак коректності з боку учителів, диктат, стереотипи щодо здібностей дітей, відсутність відповідного фахового рівня спілкування з колегами, учнями і їх батьками. Частими явищами в шкільному середовищі стали запізнення учнів на уроки. За це вчителі могли знижувати їм оцінки, що обурювало дітей. Г. Литвиненко роз'яснював про неприйнятність такого рішення з боку дорослого: варто розрізняти поведінку й навчання. Звісно, педагоги також могли запізнитися через низку причин (Листи в редакцію, 1990, с. 23).

Цілий цикл статей, які були вміщені в журналі «Піонерія» за 1990 р., присвячені питанням створення дитячих організацій, прийняття установчих документів, схвалення й використання бюджету, їх діяльності загалом. На початку 1990-х рр. УРСР переживала складні часи, які були пов'язані з непослідовністю «перебудовних процесів», зокрема інфляцією, дефіцитом товарів. Школярі на сторінках журналу знайомилися з поняттям і основними механізмами бюджету. Їм роз'яснювали, що термін походить від англійської і означає «сумка». Що це таке? Яке її призначення? Це річ, які ми можемо брати із собою і класти або забирати з неї якість речі, гроші. Якщо до неї щось потрапляло – це прибуток, щось забиралося – видаток. Із чого міг складатися бюджет піонерської дружини в 1990/1991 навчальному році? Надходження від збору макулатури становило 370 крб, членські внески піонерів і Спілки друзів піонерів – 300, проведення ярмарків солідарності – 200, кошти, зароблені піонерами (робота в літньому таборі на колгоспних і радгоспних полях, шкільних кооперативах, суботники та недільники на овочевих базах тощо, догляд за тваринами на шкільних фермах) – 170, проведення піонерських лотерей – 150, «добровільні надходження від батьків» – 150, проведення платних концертів – 100 крб та інші надходження відповідно. Тобто прибутки становили 1 540 крб.

Видатки – 1 345 крб, що розподілялися таким чином: відрахування районній раді піонерської організації – 385 крб, організація і проведення екскурсій, поїздок і походів – 250 крб, матеріальна допомога школярам – 150, придбання методичної літератури, посібників, наочної агітації та заохочення піонерів, придбання призів і подарунків, придбання путівок до піонерських таборів, сплата членських внесків організаціям, колективним членом яких була піонерська дружина – по 100 крб, передплата на пресу – 60, і вільний залишок бюджетних коштів становив 195 крб. Ці документи затверджувалися на засіданнях ради дружини за підписами голови та старшої піонервожатої. Рекомендували збільшити видатки на матеріальну допомогу школярам, оскільки вони здавали кошти, але часто не мали зворотного зв'язку. Занадто багато надходило до районних рад піонерської організації (Піонерський клуб «Сурмач». Як залатати дірки в бюджеті? 1990, с. 6).

Для розуміння руху коштів складали акти, зокрема, 15 січня 1990 р. були придбані і вручені ветеранам Великої Вітчизняної війни квіти троянд у кількості 21 за ціною 1 крб 10 коп. на загальну суму 23 крб 10 коп. на честь святкування ювілею школи. Документ підтвердили підписами старшої піонервожатої, члена ради дружини й голови ради загону. Видатки підтверджувалися і документами-актами, розписками, рахунками з магазинів, екскурсійних бюро, копіями квитанцій. Дружини могли вибирати ревізійні групи, які щомісяця або щоквартально перевіряли фінанси піонерських організацій, складаючи акти, у яких зазначалося, чи надходження і витрати коштів відповідали чи не відповідали статтям, передбаченим бюджетом; чи витрачаються кошти лише за рішенням ради дружини; усі / не всі підтверджувалися відповідними документами. Тоді ревізійна комісія мала зазначити в актах порушення та винних у цьому, а дружина в «кращих традиціях радянщини» мала їх покарати. Тому радили завести спеціальну прибутково-видаткову книгу, де вносили інформацію про рахунки банків, прибутки і видатки за різними статтями. Правильний спланований бюджет залишався запорукою стабільності та впевненості у власних силах, про що писали: «...і, як кажуть на зовсім не бідному Заході, – платоспроможними людьми» (Піонерський клуб «Сурмач», с. 6). Тобто громадяни в колишній УРСР намагалися усвідомити важливість демократичності цінностей через добробут і фінансову незалежність та переосмислити попередні наративи про ці країни, до чого долучалися і школярі.

На сторінках «Піонерії» висвітлювали діяльність Клубу любителів ігрових програм (КЛІП), який об'єднував юних і молодих ентузіастів комп'ютерного програмування всієї країни. До цього часу члени клубу обмінювалися програмами й ідеями лише за допомогою листування. Щоб підтримати КЛІП, розширити його склад, пришвидшити знайомство охочих із новими цікавими комп'ютерними іграми, «Піонерія» уклала з клубом творчий союз і почав КЛІП працювати при журналі. Він був громадською організацією, що об'єднував любителів програмування на мікрокалькуляторах. До його завдань входили такі: обмін програмами, ідеями та досвідом; створення всесоюзного Банку ігрових програм (БІП); розповсюдження

програм через друковані засоби інформації. Організація складалася з територіальних відділень, центрами яких стали великі міста, де проживали члени клубу певного району. Керівництво відділення здійснював очільник на громадських засадах, якого обирали з декількох кандидатів. Члени КЛПП налагоджували контакти із зацікавленими особами, брали участь в обговоренні роботи, вносили власні пропозиції до поліпшення діяльності; надсилали свої програми й одержували потрібні їм із БІП; пропонували і свої програми для публікації в журналі. За продаж власних або чужих програм, отримання нетрудових прибутків за допомогою програм і мікрокалькуляторів, за плагіат ідей та ігрових програм члени КЛПП виключалися з клубу. Журнал і клуб запрошували до його складу нових однодумців, пропонуючи заповнити анкету й надіслати до редакції (Рубрика «Комп'ютер і ти», 1990, с. 22).

Попри демократичний фасад «перебудови», ідеологічне наповнення освітнього процесу в школах УРСР залишалось попереднім, що можна простежити в «Піонерському календареві», у якому дітям пропонували й деякі активності до нього. Зокрема, для лютого 1990 р. такі:

8 лютого – День юного героя-антифашиста;

10 – День народження організації «Піонери Ірландії» (1978). Утворення піонерської організації Народної демократичної республіки Йємен;

10 – 100 років від дня народження Б. Л. Пастернака, радянського письменника (1890–1960);

11 – 60 років від дня народження В. О. Котика – учасника партизанського руху на Україні, Героя Радянського Союзу (1930–1944);

23 – День Радянської Армії і Військово-Морського Флоту.

На ці радянські свята потрібно було готувати інформаційні бюлетені, стінні газети, у яких би висвітлювалася боротьба молоді в різних країнах проти нерівності та несправедливості. Рекомендували прочитати й таку літературу: «100 вопросов – 100 ответов. Все об армии. Сборник. Москва: «Молодая гвардия», 1986», «Непобедимая и легендарная. Репертуарный сборник. Москва: «Молодая гвардия», 1983 (Наши праздники)» (Піонерський календар. Лютий, 1990, с. 27).

У листопаді обов'язковими були такі дні в календарі:

7 – річниця Великої Жовтневої соціалістичної революції;

10 – Всесвітній день молоді;

28 – 170 років від дня народження Фрідріха Енгельса (1820);

28 – 100 років від дня народження З. П. Тулуб – української радянської письменниці (1890–1964) і 110 років від дня народження О. О. Блока – російського поета (1880–1921).

30 – 165 років від дня народження Марка Твена, американського письменника (1835–1910) (Піонерський календар. Листопад, 1990, с. 27).

Школярам продовжували продукувати радянські ідеологи, натомість цілеспрямовано нехтуючи навіть в умовах «перебудови» інформацією про українську культуру: громадсько-політичних діячів, митців і народні свята. Відсутні відомості про представників української історії та культури. Незважаючи на гласність і дослідження «білих» плям у цей період, на дітей продовжували діяти наративами радянської ідеології, відгороджуючи їх від здобутків громадсько-політичного та культурного рухів, які відбувалися в цей час, очевидно, розцінюючи подібні явища випадковими, або тимчасовими, або не вартими уваги для підростаючого покоління, продовжуючи дискримінаційну політику зі стереотипними уявленнями про роль різних вікових категорій у суспільстві, забираючи в дітей і дорослих можливість власного вибору (Червоні квіти, 1990, с. 24).

Це стосувалось і історії про виникнення та діяльність перших дитячих організацій на терені СРСР. Школярам доводили, що навіть у роки «громадянської війни», коли не встигли відгриміти канонади, саме підростаюче покоління взялося за справу створення організацій, що почалося з дитячих будинків. Відмітимо, що це великі колективи дітей, на яких легше було вплинути і сформувати потрібний світогляд. Досвід поразки національних змагань, прагнення відсторонити дітей від швидкоплинних подій суспільно-політичного та культурного життя були очевидними. Дорослі показані тут дещо відстороненими й навіть відсталими від суспіль-

ного життя, вони ніби гальмували розвиток дітей, і останні з ними займалися просвітництвом. Водночас розуміли і значення культурної спадщини – соборів, які були знищені, перетворені на склади та руйнувалися, що не лише ображало почуття віруючих, а й формувало ставлення до влади на десятиліття (Червоні квіти, 1990, с. 25).

Висновки. Отже, дитячі організації ще залишалися під впливом радянської ідеології. Вони перебували на шляху урізноманітнення свого життя, формування демократичності взаємовідносин, задоволення власних потреб. Серед організацій функціонувала Спілка піонерських організацій України, Спілка друзів піонерів, Клуб любителів ігрових програм. Влада продовжувала впливати на світогляд школярів через різні настанови, заходи тощо. Учні мало змогу долучитися до участі в різних осередках, які стосувалися осучаснення освітнього процесу, взагалі прогресу, фінансової справи, оскільки молоде покоління мало оволодівати навичками інформаційного суспільства, що бракувало радянському соціуму. Загалом життя школярів залишалося незмінним і регламентувалося партійними органами. **Перспективи подальших розвідок цього питання.** Перспективою нашої роботи може стати вивчення діяльності учнівства як об'єктів радянської пропаганди.

Джерела та література

- Водолага, О.** (2011). Дитяча періодика в контексті ідеологічного виховання радянських дітей у післявоєнній Україні (1945 – початок 1950-х рр.). *Інтелекція і влада. Серія: Історія.* Вип. 23. С. 157–164.
- Головенько, В.** (2006). Молоде покоління України в алгоритмі суспільних процесів. *Соціологія.* № 4. С. 20–34.
- Документи фронтальної перевірки шкіл Піщанського районного відділу народної освіти (довідки, доповідні записки) за 1991 рік / Державний архів Вінницької області. Ф. Р 6014. Винницький обласний отдел народного образования. Песчанский районный отдел народного образования. Оп. 1. Спр. 501. 42 арк.
- Дояр, Л.** (2020). Педагогічні знахідки дитячої періодики УРСР (за матеріалами видань 1962 року). *Вісник Книжкової палати.* № 11. С. 47–51. doi: [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2020.11\(292\).47-52](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2020.11(292).47-52) (дата звернення: 11.01.2024).
- Карпич, І.** (2014). Питання розвитку піонерської періодики та науково-методичної літератури на сторінках української преси (20-ті – початок 30-х років ХХ ст.). *Людинознавчі студії. Педагогіка.* Випуск 29. С. 69–76.
- Колісник, Ю.** (2011). Дитячо-юнацька преса УРСР та її роль у формуванні суспільної свідомості. С. 75–84. URL: <https://www.lsl.lviv.ua/wp-content/uploads/Zb/NDI2011/JRN/PDF/8.pdf> (дата звернення: 07.01.2024).
- Коцур, В., Старченко, М.** (2020). Молодіжні організації в політичній системі радянської України: історіографія 1920 – 1930-х рр. С. 130–150. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/kotsur_molodizhni.pdf (дата звернення: 10.01.2024).
- Лаврут, О.** (2020). Праця учнів Української РСР другої половини ХХ століття: обов'язковість, примус чи престиж? *Етнічна історія народів Європи.* Випуск 62. С. 157–165. doi: <https://doi.org/10.17721/2518-1270.2020.62.17> (дата звернення: 07.01.2024).
- Левчук, К.** (2009). Громадські організації України: створення та діяльність (1985–1996 рр.): монографія. Вінниця: ПП «Едельвейс і К».
- Листи в редакцію. (1990). *Піонерія. Щомісячний дитячий журнал ЦК ЛКСМУ та республіканської ради Всесоюзної піонерської організації імені В. І. Леніна.* 1990. № 10. С. 23.
- Лопухівська, А.** Впровадження учнівського самоврядування в практику шкільного життя. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/6/visnuk_26.pdf (дата звернення: 25.01.2024).
- Піонерський календар. Лютий. (1990). *Піонерія.* 1990. № 1. С. 7.
- Піонерський календар. Листопад. (1990). *Піонерія.* 1990. № 10. С. 27.
- Піонерський клуб «Сурмач». Як залатати дірки в бюджеті? (1990). *Піонерія.* 1990. № 10. С. 6–7.
- Рубрика «Комп'ютер і ти». (1990). *Піонерія.* 1990. № 10. С. 22.
- Червоні квіти. (1990). *Піонерія.* 1990. № 1. С. 24–25.
- Шарун, Т., Павленко Ю.** Досвід схвалено. *Радянська освіта.* 1985. 16 липня № 60. С. 1.

References

- Vodolaha, O.** (2011). Dytiacha periodyka v konteksti ideolohichnoho vykhovannia radianskykh ditei u pisl'ivoiennii Ukraini (1945 – pochatok 1950-kh rr.) [Children's periodicals in the context of ideological upbringing of Soviet children in post-war Ukraine (1945 – early 1950s)]. *Intelihentsiia i vlada. Seriiia : Istoriiia [Intelligentsia and power. Series: History]*, 23, 157–164 [in Ukrainian].
- Holovenko, V.** (2006). Molode pokolinnia Ukrainy v alhorytmi suspilnykh protsesiv [The young generation of Ukraine in the algorithm of social processes]. *Sotsiolohiia*, 4, 20–34 [in Ukrainian].
- Dokumenty frontalnoi perevirky shkil Pishchanskoho raionnoho viddilu narodnoi osvity (dovidky, dopovidni zapysky) za 1991 rik [Documents of the frontal inspection of schools of the Pishchan district department of public education (references, report notes) for 1991]. (Fund R 6014. Vynnytskyi oblastnoi otdel narodnoho obrazovanyia. Peschanskyi raionnyi otdel narodnoho obrazovanyia. Inventory 1. File. 501). State archive of the Vinnytsia region. Vinnytsia [in Ukrainian].
- Doiar, L.** (2020). Pedahohichni znakhidky dytiachoi periodyky URSS (za materialamy vydan 1962 roku) [Pedagogical findings of children's periodicals of the Ukrainian SSR (based on the materials of the 1962 editions)]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty [Bulletin of the Book Chamber]*, 11, 47–51. doi: [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2020.11\(292\)](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2020.11(292)) [in Ukrainian].
- Karpych, I.** (2014). Pytannia rozvytku pionerskoi periodyky ta naukovy-metodychnoi literatury na storinkakh ukrainskoi presy (20-ti – pochatok 30-kh rokiv KhKh st.) [The question of the development of pioneering periodicals and scientific and methodological literature on the pages of the Ukrainian press (20s – early 30s of the XX century)]. *Liudynoznavchi studii. Pedahohika [Humanities studies. Pedagogy]*, 29, 69–76 [in Ukrainian].
- Kolisnyk, Yu.** (2011). Dytiacho-yunatska presa URSS ta yii rol u formuvanni suspilnoi svidomosti [The children's and youth press of the Ukrainian SSR and its role in the formation of public consciousness], 75–84. Retrieved from: <https://www.lsl.lviv.ua/wp-content/uploads/Zb/NDI2011/JRN/PDF/8.pdf> [in Ukrainian].
- Kotsur, V., & Starchenko, M.** (2020). Molodizhni orhanizatsii v politychnii systemi radianskoi Ukrainy: istoriografiiia 1920 – 1930-kh rr. [Youth organizations in the political system of Soviet Ukraine: historiography of the 1920s and 1930s], 130-150. Retrieved from: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/kotsur_molodizhni.pdf [in Ukrainian].
- Lavrut, O.** (2020). Pratsia uchniv Ukrainiskoi RSR druhoi polovyny KhKh stolittia: oboviakovist, prymus chy prestyzh? [The work of students of the Ukrainian SSR in the second half of the 20th century: obligation, coercion or prestige]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy [Ethnic history of the peoples of Europe]*, 62, 157–165. doi: <https://doi.org/10.17721/2518-1270.2020.62.17> [in Ukrainian].
- Levchuk, K.** (2009). Hromadski orhanizatsii Ukrainy: stvorennia ta diialnist (1985–1996 rr.): Monohrafiiia [Public organizations of Ukraine: creation and activity (1985–1996): Monograph]. Vinnytsia: PP Edelweis i K [in Ukrainian].
- Lopukhivska, A.** Vprovadzhennia uchnivskoho samovriaduvannia v praktyku shkilnoho zhyttia [Implementation of student self-government in the practice of school life]. Retrieved from: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_prob_lsilsk_shkolu/6/visnuk_26.pdf [in Ukrainian].
- Lysty v redaktsiiu (1990). [Letters to the editor]. *Pioneriia. Shchomisiachnyi dytiachyi zhurnal TsK LKSMU ta respublikanskoi rady Vsesoiuznoi pionerskoi orhanizatsii imeni V. I. Lenina [Pioneering. Monthly children's magazine of the Central Committee of the LKSMU and the Republican Council of the All-Union Pioneer Organization named after V. I. Lenin]*, 10, 23 [in Ukrainian].
- Pionerskyi kalendar. Liutyi. (1990). [Pioneer calendar. February]. *Pioneriia [Pioneering]*, 1, 7 [in Ukrainian].
- Pionerskyi kalendar. Lystopad. (1990). [Pioneer calendar. November]. *Pioneriia [Pioneering]*, 1, 27 [in Ukrainian].
- Pionerskyi klub “Surmach”. Yak zalataty dirky v biudzheti? (1990). [Pioneer Club “Surmach”. How to patch holes in the budget?]. *Pioneriia [Pioneering]*, 10, 6–7 [in Ukrainian].
- Rubryka “Kompiuter i ty”. (1990). [The section “Computer and you”]. *Pioneriia [Pioneering]*, 10, 22 [in Ukrainian].
- Chervoni kvity. (1990). [Red flowers]. *Pioneriia [Pioneering]*, 1, 24–25 [in Ukrainian].
- Sharun, T., & Pavlenko Yu.** (1985, 60). Dosvid skhvaleno [Experience approved]. *Radianska osvita*, p. 1.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2024 р.
Стаття рекомендована до друку 20.02.2024 р.